

Research Article

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์

PARTICIPATORY ACTION RESEARCH TO DEVELOP REPORTING GUIDELINES OF THE CHILD'S RIGHTS ON SOCIAL MEDIA

ปาจารย์ ปุรินทวารกุล*

ภาควิชานิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Pajaree Pulintawaragoon*

Department of Communication Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Burapha University

*E-mail: pajareep@go.buu.ac.th

Received: 2022-02-04

Revised: 2022-03-15

Accepted: 2022-03-15

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) รวบรวมชุดความรู้ด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์สำหรับสื่อมวลชน 2) สร้างการมีส่วนร่วมของเด็ก ผู้ปกครอง บุคลากรที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชนในการพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ และ 3) นำเสนอชุดความรู้ด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กที่พัฒนาเป็นคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยศึกษาเอกสารกฎหมายไทย 5 ฉบับ แนวปฏิบัติการรายงานข่าวเด็กขององค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนไทยและต่างประเทศ 6 องค์กร สร้างการมีส่วนร่วมโดยใช้การสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก 22 องค์กร แล้วนำข้อมูลมาพัฒนาร่างคู่มือและนำเข้าสู่เวทีคั่นข้อมูลแก่ตัวแทนจากองค์กรภาคประชาสังคม นักวิชาการ และสื่อมวลชนรวม 31 องค์กร

ผลการพัฒนาคู่มือมีสาระสำคัญ คือ 1) ข้อควรรู้เบื้องต้น: กฎหมายที่ควรรู้ การขออนุญาต การนำเสนอภาพจำลองเหตุการณ์ 2) แนวทางการรายงานข่าวเด็ก: ผลกระทบเมื่อเด็กเป็นข่าว แนวทางการรายงานข่าวเด็กที่พึงกระทำ-ไม่พึงกระทำ และ 3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย โดยได้รับการประเมิน

ความเหมาะสมจากเวทีคั่นข้อมูลที่ 4.17 คะแนน และเมื่อพัฒนาคู่มือฉบับสมบูรณ์แล้วได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ 4.77 คะแนน

คำสำคัญ: สิทธิเด็ก ข่าว แนวทางการรายงานข่าว สื่อสังคมออนไลน์

ABSTRACT

The objective of this research project are 1) to collect knowledge of the protection of children rights on social media for press; 2) to encourage participation's by children, parents, personnel of organizations in civil society networks that work on children rights, scholars and press, in the development of reporting guidelines for children rights-related news report on social media; and 3) to present the knowledge of the protection of children rights on social media, which can be developed to be the reporting guidelines for children rights-related news report on social media, and direction for improving social media as the safe and creative domain for children.

This research project is conducted through the collection of information with the method of documentary research on 5 laws of Thailand and guidelines for the reporting of news relating to children rights by Thai and foreign press organizations, for 6 organizations in total. In addition, concerning the participation, samples or 22 organizations that work on child's rights are studied on in the focus group discussion and in-depth interviews. The attained information is applied to the drafting of the guidelines, and is discussed in the forums to give back the knowledge to 31 organizations that work on child's rights, academics and press, in order to learn about ideas, to assess the appropriateness and to develop the actual manner.

The findings from the research point out that the essences of the process of the manuals development are as follows: 1) Initial knowledge: laws, request for permission, application of knowledge from children's use of social Media and to present the image to demonstrate the incidents; 2) Guidelines for reporting child-related news: effects on the children in the news, the guidelines (Do's and Don'ts) for reporting child-related news that divided children into the group of normal children and the group of special children (abused children, juvenile delinquents, children who face with difficulties, children with disabilities and children with HIV); and 3) suggestions in the policy level. The developed guidelines are evaluated in a forum to return information and has the score of 4.17.

Afterwards, the completely developed guidelines are evaluated by experts, with the average score being 4.77.

Keywords: Child's Rights, News, Guidelines for News Reporting, Social Media

บทนำ

“สิทธิเด็ก” ซึ่งหมายถึง สิทธิของบุคคล ที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี เป็นประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน ที่ทุกประเทศทั่วโลกยกเว้นประเทศโซมาเลีย ชูแดนใต้ และสหรัฐอเมริกา ได้ให้สัตยาบันร่วมกัน ในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC) (UNICEF, 2020) นำมาซึ่งกฎหมายและการดำเนินงานของภาครัฐ และองค์กรต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและปกป้องสิทธิเด็ก ทั้งด้านสุขอนามัย ความปลอดภัย การศึกษา ป้องกันการถูกทารุณกรรมหรือการถูกแสวง ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง

จากแง่มุมด้านสิทธิเด็กที่กว้างขวางและละเอียดอ่อน ประเด็นเรื่อง “สิทธิเด็กในสื่อมวลชน” เป็นอีกมิติหนึ่งที่มีความสนใจอย่างมาก และพบว่า การละเมิดสิทธิเด็กในสื่อมวลชนไทยยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องหลายรูปแบบ เช่น ในหนังสือพิมพ์รายวัน พบว่า มีการละเมิดอัตลักษณ์ ตัวบุคคลเด็ก การใช้สรรพนามประณาม ตีตรา เหมารวม การละเมิดด้านกระบวนการยุติธรรม เช่น การนำเด็กมาแถลงข่าว การเสนอข่าวเกี่ยวกับเด็ก โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือไม่ได้รับการคุ้มครอง ในเชิงจิตใจหรือการเย้ยหยัน (Chuastapana-siri, 2012) ทั้งยังพบการละเมิดความเป็นส่วนตัว ภาษา ร้าวราน (Taiphapoon, 2012) อีกด้วย

ทั้งนี้ จากการเติบโตของสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นสื่อใหม่ที่มีลักษณะกระจายศูนย์อำนาจ

การสื่อสาร (Decentralization) (Kaewthep & Chaikhunphol, 2012) ส่งผลให้การละเมิดสิทธิเด็กในสื่อมวลชนได้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง โดยพบว่าการนำเสนอข่าวเด็กผ่านสื่อสังคมออนไลน์ได้ถูกกระจายต่อไปในสื่อสังคมออนไลน์จากการแสดงความรู้สึก (Like) การแสดงความคิดเห็น (Comment) และการแบ่งปัน (Share) ของผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Pulintawaragoon, 2018)

ที่ผ่านมาองค์การวิชาชีพสื่อมวลชนไทย และองค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเด็กในระดับสากล ตระหนักดีถึงความสำคัญของ “สิทธิเด็กในสื่อมวลชน” จึงมีการออกแนวปฏิบัติในการรายงานข่าวเด็ก ที่สอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก แต่ส่วนใหญ่เป็นเพียงแนวทางทั่วไปในการทำงาน สื่อสารประเด็นเด็กในสื่อมวลชน ซึ่งในทางปฏิบัตินั้น “เด็ก” มีความหลากหลายและมีมุมมองต่อสิทธิของตนแตกต่างกัน การรายงานข่าวที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเด็กผ่านทางสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์จึงยังคงมีประเด็นที่ต้องทบทวนถึงรายละเอียดและความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ที่คำนึงถึงความหลากหลายของเด็ก และการมีส่วนร่วมของเด็กหรือผู้ที่ทำงานด้านสิทธิเด็กอย่างแท้จริง ในยุคที่ข่าวสารแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วและทิ้งร่องรอยดิจิทัล (Digital Footprint) ไว้อย่างยากที่จะแก้ไขบนสื่อสังคมออนไลน์

ดังนั้น “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์” จึงมีเป้าหมายในการรวบรวมชุดความรู้เกี่ยวกับการปกป้องสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ผ่านการมีส่วนร่วมของเด็ก ผู้ปกครอง บุคลากรที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก ตลอดจนนักวิชาการ และสื่อมวลชน เพื่อให้เกิดแนวทางการรายงานข่าวที่ปกป้องสิทธิเด็กอย่างแท้จริงและเป็นคู่มือในการปฏิบัติงานที่เป็นรูปธรรมสำหรับสื่อมวลชน ทั้งยังสามารถขยายผลไปยังกลุ่มองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรไม่แสวงผลกำไร หรือแม้แต่ประชาชนทั่วไป ที่ต้องการนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเด็กผ่านสื่อสังคมออนไลน์

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อรวบรวมชุดความรู้ด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์สำหรับสื่อมวลชน
- 2) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของเด็ก ผู้ปกครอง บุคลากรที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชนในการพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์
- 3) เพื่อนำเสนอชุดความรู้ด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กที่พัฒนาเป็นคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์สู่แนวทางการปรับปรุงนิเวศสื่อสังคมออนไลน์ให้เป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็กผ่านการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคม

ด้านสิทธิเด็ก องค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน และสถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนหรือนิติศาสตร์

ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

- 1) สื่อมวลชนมีชุดความรู้ด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์
- 2) เด็ก ผู้ปกครอง บุคลากรที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชน ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กตามหลักอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก
- 3) มีแนวทางในการปรับปรุงนิเวศสื่อสังคมออนไลน์ให้เป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็ก

ทบทวนแนวคิด

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิเด็ก

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (CRC) คือ ข้อตกลงระหว่างประเทศซึ่งได้รับการรับรองจากที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติในปี 2532 โดยประเทศไทยได้ลงนามเข้าเป็นภาคีเมื่อปี 2535 (Department of International Organization, Ministry of Foreign Affairs, 2018) ทั้งนี้ สาระสำคัญของอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก นิยามว่า “เด็ก” หมายถึง บุคคลทุกคนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี มีหลักการสำคัญ คือ การไม่เลือกปฏิบัติ และเพื่อประโยชน์สูงสุดของเด็ก โดยให้ความสำคัญกับสิทธิขั้นพื้นฐานของเด็ก 4 ด้าน ได้แก่ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตรอด 2) สิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครอง

3) สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา และ 4) สิทธิที่จะมีส่วนร่วม (UNICEF, 2020)

จากอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กดังกล่าวเป็นจุดตั้งต้นในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้โดยนํานิยามคำว่า “เด็ก” ที่หมายถึงบุคคลที่อายุต่ำกว่า 18 ปี และใช้สิทธิขั้นพื้นฐานของเด็ก 4 เป็นแนวทางในการกำหนดเกณฑ์คัดเข้าองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็กที่เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้

2. แนวคิดเกี่ยวกับการรายงานข่าวและกลไกกำกับดูแลสื่อมวลชน

สภาการสื่อมวลชนแห่งชาติ (2021) ได้ให้ความหมายของ “ข่าว” ว่าหมายถึง เนื้อหาที่เป็นข้อเท็จจริงจากเหตุการณ์ปัจจุบัน ประกอบด้วย หัวข้อข่าว พาดหัวข่าว ความนำเนื้อหาข่าว พร้อมทั้งได้นิยามคำว่า “เนื้อหาข่าว” หมายถึง การนำเสนอข้อมูล ข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งสิ่งพิมพ์ เสียง สื่อภาพ สื่อเคลื่อนไหว รูปแบบการนำเสนอเฉพาะของสื่อดิจิทัล กราฟฟิก แอนิเมชันจำลองเหตุการณ์ สื่ออินเทอร์เน็ตแอกทีฟ และรูปแบบอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของข่าว นอกจากนี้ยังได้นิยาม “การแสดงความคิดเห็น” หมายถึง บทบรรณาธิการ บทวิเคราะห์ คอลัมน์ บทความ การเล่าข่าว การ์ตูน รวมทั้งรูปแบบอื่นใดอันเป็นการตีพิมพ์ วิพากษ์วิจารณ์ หรือข้อเสนอแนะ และ “เนื้อหาทั่วไป” หมายถึง สารคดี สารคดีเชิงข่าว หรือรายงาน หรือสื่อบันทึก หรือเนื้อหาอื่นใดที่ปรากฏในสื่อมวลชน

ปัจจุบันมีกลไกกำกับดูแลและควบคุมสื่อมวลชน 4 ระบบ คือ 1) การกำกับดูแลและ

ควบคุมโดยกฎหมาย 2) การกำกับดูแลตนเองโดยองค์กรวิชาชีพ 3) การกำกับดูแลร่วมโดยรัฐกับองค์กรวิชาชีพ ซึ่งในประเทศไทยมีกฎหมายที่ใช้เฉพาะกับสื่อมวลชนด้านวิทยุและโทรทัศน์เท่านั้น และ 4) การกำกับดูแลโดยสังคม ซึ่งมีข้อสังเกตว่ามีการใช้เครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือสำคัญของภาคประชาสังคมที่สร้างกระแสให้เกิดการตื่นตัวได้ (King Prajadhipok's Institute, 2015)

การวิจัยครั้งนี้อาศัยแนวคิดเรื่องกลไกกำกับดูแลสื่อมวลชนมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคู่มือ ได้แก่ 1) การศึกษากฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการรายงานข่าวเด็ก 2) การศึกษาแนวทางการกำกับดูแลโดยองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนไทยและองค์กรต่างประเทศที่ทำหน้าที่ในลักษณะเดียวกัน และ 3) สร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก ซึ่งมีบทบาทสำคัญด้านการกำกับดูแลโดยสังคม

3. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อสังคมออนไลน์

สภาวิชาชีพข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย และสมาคมผู้ผลิตข่าวออนไลน์ (2019) ได้ให้ความหมายคำว่า “สื่อสังคมออนไลน์” (Social Media) ไว้ว่าหมายถึง “ช่องทางการสื่อสารผ่านเว็บไซต์และโปรแกรมประยุกต์บนสื่อใด ๆ ที่มีการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต ซึ่งผู้ใช้งานสามารถสื่อสารเนื้อหา อาทิ Twitter, Facebook, YouTube, weblog ต่าง ๆ, LINE, Instagram และสื่อสังคมออนไลน์ใหม่ ๆ ที่จะมีการพัฒนาเพิ่มขึ้นในอนาคต”

ประเด็นสำคัญในการศึกษา“สื่อสังคมออนไลน์” ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบริบทของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารคือ คุณลักษณะของสื่อที่กระจายศูนย์อำนาจการสื่อสาร (Decentralization) ผู้บริโภคเป็นฝ่ายเล่นบทผู้เฝ้าประตู (Gatekeeper) ส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคมและร่วมมือทางไซเบอร์ ทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ได้ และยังอนุญาตให้ผู้รับสารเปลี่ยนแปลงเนื้อหาได้ (Kaewthep & Chaikhunphol, 2012) ส่งผลให้การพัฒนาแนวทางการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ต้องไม่จำกัดขอบข่ายไว้ที่สื่อมวลชนแต่เพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป

4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคู่มือ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่า “คู่มือ” ว่า หมายถึง สมุดหรือหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการรู้เพื่อใช้ประกอบตำราเพื่ออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการศึกษาหรือปฏิบัติ หรือเพื่อแนะนำวิธีใช้อุปกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาคู่มือนั้น ลัดดาวรรณ นวลสงค์ (2015) ระบุว่าพัฒนาคู่มือประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความต้องการคู่มือ 2) การออกแบบคู่มือ ประกอบด้วย การยกร่างคู่มือโดยผู้วิจัยจากการศึกษาเอกสาร การเข้าร่วมประชุมประจำเดือน และการจัดประชุมสำรวจความต้องการ จากนั้นจึงพัฒนาคู่มือแบบมีส่วนร่วมจากเครือข่ายโดยการประชุมเพื่อนำเสนอคู่มือฉบับร่าง และตรวจสอบคุณภาพของคู่มือโดย

ผู้ทรงคุณวุฒิ 3) การทดลองใช้คู่มือ และ 4) การประเมินผลปรับปรุงแก้ไขคู่มือฉบับสมบูรณ์ ทั้งนี้ การวิจัยดังกล่าวเป็นแนวทางในการออกแบบกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคู่มือในครั้งนี้

วิสาชา ภูจินดา (2017) ระบุว่า การจัดทำแบบประเมินความเหมาะสมของคู่มือ มีตัวบ่งชี้ที่สำคัญได้แก่ 1. ความเหมาะสมในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลภายในเล่มคู่มือ 2. ความถูกต้องและเหมาะสมของข้อมูลภายในเล่มคู่มือ 3. เล่มคู่มือที่จัดทำขึ้นมีความสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทย 4. เล่มคู่มือมีเนื้อหา ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน สามารถเข้าใจได้ง่าย 5. เล่มคู่มือมีความน่าสนใจ ครอบคลุม/ครบถ้วน ตามความต้องการของผู้สูงอายุ 6. เนื้อหาภายในเล่มคู่มือ สามารถใช้งานได้จริง 7. รูปแบบและความสวยงามของเล่มคู่มือ 8. คู่มือทำให้รับรู้ถึงการจัดการสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทของประเทศไทย 9. เล่มคู่มือสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ 10. รูปแบบของเล่มคู่มือมีความน่าสนใจ/ติดตาม ซึ่งเป็นแนวทางสำหรับพัฒนาแบบประเมินความเหมาะสมของคู่มือในการวิจัยนี้

5. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

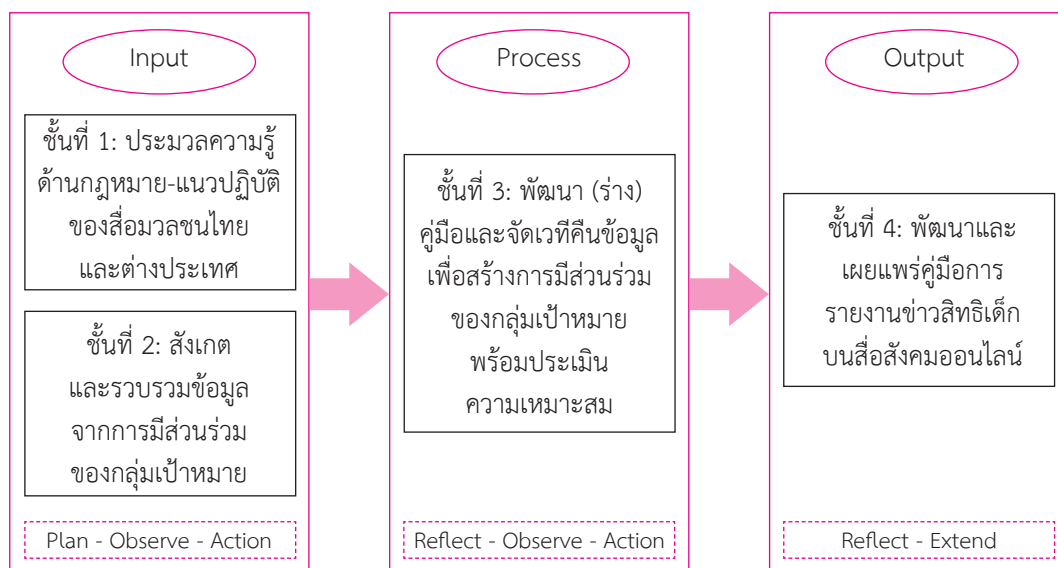
“การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม” เป็นกระบวนการที่มุ่งสู่การระดมความหลากหลายของทุกส่วนในสังคมมาร่วมกำหนดแนวทางในการพัฒนาสังคม ประสานความขัดแย้งและช่องว่างที่แตกต่างเหลื่อมล้ำในสังคม เพื่อกระจายอำนาจให้เกิดความร่วมมือและเป็นเจ้าของในสิ่งที่ดำเนินการ

ร่วมกัน รวมทั้งกระจายผลไปยังทุกส่วนอย่างเท่าเทียม ทั้งนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2000) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมไว้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 มีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารหรือผู้ใช้สาร (Audience/ Receiver User) แต่ขยายแนวคิดตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้ (Right to know) และสิทธิที่จะบอกเล่าข้อมูลของตนสู่สาธารณะ (Right to inform) ระดับที่ 2 มีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ผู้ผลิต/ผู้ร่วมแสดง (Sender /Producer/Co-producer/Performance) และระดับที่ 3 มีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนกำหนดนโยบาย (Policy Maker/Planner)

ขณะที่ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2006) ระบุหลักสำคัญของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) ความหลากหลายของผู้เข้าร่วม (Various

Participants) 2) การเข้าถึงสื่อ (Media Accessibility) 3) เชื่อมมั่นในศักยภาพของมนุษย์ (Human Potential) 4) ความโดดเด่นของสาร (Salient Message) 5) การปรึกษาหารือ (Dialogue) 6) การสนับสนุน (Facilitation) และ 7) กระบวนการเชิงประชาธิปไตย (Democratic Process) โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart (Chatakan, 2015) ประกอบด้วย 1) การวางแผนเพื่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (planning) 2) ปฏิบัติ (action) 3) สังเกตการณ์ (observation) 4) สะท้อนกลับ (reflection) โดยกระบวนการและผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การปรับปรุงแผนปฏิบัติงาน (re-planning) ที่มีความต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดเชิงกระบวนการในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยและ
กรอบแนวคิดเชิงกระบวนการ

1.1 การนำเข้าสู่ข้อมูล (Input)

- ขั้นที่ 1 ขั้นวางแผน (Plan)

ประกอบด้วยการรวบรวมชุดความรู้ โดยประมวล
ความรู้ด้านกฎหมายและข้อควรปฏิบัติในการ
นำเสนอประเด็นด้านสิทธิเด็กทั้งในและต่างประเทศ
- ขั้นที่ 2 ขั้นปฏิบัติ (Observe -
Action) ประกอบด้วยการมีกิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วม
ของกลุ่มเป้าหมายผ่านการสนทนากลุ่มและการ
สัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้วิจัยประสานกับ
เจ้าหน้าที่องค์กรภาคประชาสังคมที่มีความใกล้ชิด
กับกลุ่มตัวอย่างทั้งทางร่างกายและจิตใจเพื่อ
คัดเลือกผู้ที่มีความพร้อมและยินดีให้ข้อมูล
โดยผู้ให้ข้อมูลสามารถเลือกได้ว่าจะให้ข้อมูล
ผ่านการสนทนากลุ่มหรือสัมภาษณ์เชิงลึกในการ
สะท้อนปัญหาและผลกระทบที่มีต่อตัวเด็ก
เมื่อมีการรายงานข่าวเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์
พร้อมรวบรวมแนวทางการรายงานข่าว

1.2 กระบวนการพัฒนาคู่มือการ
รายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ (Process)

- ขั้นที่ 3 ขั้นคืนข้อมูล (Reflect -

Observe - Action) ประกอบด้วยการพัฒนา (ร่าง)
คู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์
และการจัดเวทีคืนข้อมูลเพื่อนำเสนอชุดความรู้
และสร้างการมีส่วนร่วมกับเด็ก ผู้ปกครอง บุคลากร
ที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคม
ที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชน
พร้อมทั้งประเมินความเหมาะสมของคู่มือ

1.3 ผลผลิต (Output)

- ขั้นที่ 4 ขั้นขยายผล (Reflect

- Extend) คือ การนำเสนอคู่มือการรายงานข่าว
สิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยจัดพิมพ์จำนวน
500 เล่มและจัดทำเป็นฉบับออนไลน์เผยแพร่
แก่องค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก
องค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนและองค์กรสื่อมวลชน
และสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนด้าน
นิเทศศาสตร์และสื่อสารมวลชน พร้อมทั้ง
เผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไปทางเฟซบุ๊กผ่านเพจ
“เด็กในข่าว”

2. กลุ่มตัวอย่างและขอบเขตพื้นที่

2.1 ข้อมูลเอกสาร ซึ่งคัดเลือกกลุ่ม
ตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ดังนี้

1) กฎหมายเกี่ยวข้องกับการ
รายงานข่าวสิทธิเด็กในประเทศไทย 5 ฉบับ
มีเกณฑ์คัดเข้า คือเป็นกฎหมายไทยที่มีความ
เกี่ยวข้องกับบอนสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กและ
การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางสื่อออนไลน์ ได้แก่
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560
พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 พระราช
บัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณา
คดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 พระราชบัญญัติ
ส่งเสริมการพัฒนาและคุ้มครองสถาบันครอบครัว
พ.ศ. 2562 และ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำ
ความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ
พ.ศ. 2560

2) เอกสารเกี่ยวกับแนวปฏิบัติ
ในการรายงานข่าวเด็กขององค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน
ไทยและต่างประเทศ 6 องค์กร มีเกณฑ์คัดเข้า คือ

เป็นเอกสารที่มีการออกแนวปฏิบัติเป็นลายลักษณ์อักษร มีเป้าหมายในการเผยแพร่เพื่อให้สื่อมวลชนใช้เป็นแนวทางการรายงานข่าวที่เกี่ยวข้องกับเด็กอย่างมีจรรยาบรรณวิชาชีพ ได้แก่ สภาการสื่อมวลชนแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.), International Federation of Journalists (IFJ), Media Monitoring Africa (MMA), Independent Press Standards Organisation (IPSO) และองค์กรเด็กที่เผยแพร่หลักการรายงานข่าว คือ United Nations Children's Fund (UNICEF)

ข้อค้นพบได้จากการศึกษาเอกสารครั้งนี้นำไปตรวจสอบสามเส้าโดยการทบทวนข้อมูล (Review triangulation) ในขั้นตอนการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกกับองค์กร และขั้นตอนการจัดเวทีคืนข้อมูล

2.2 เด็ก ผู้ปกครอง และบุคลากร ในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีเกณฑ์คัดเลือก คือ เป็นตัวแทนจากองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็กในเขตพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก ซึ่งเข้าร่วมโครงการโดยสมัครใจ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มตัวแทนด้านสิทธิที่จะมีชีวิตรอด 6 องค์กร ได้แก่ บ้านเด็กพระมหาไถ่ พัทยา มูลนิธิดวงประทีป มูลนิธิบ้านจริงใจ มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก สถานสงเคราะห์เด็กบ้านเด็กพระคุณ และบ้านตะวันใหม่ มูลนิธิพล.ต.อ.เภา สารสิน 2) กลุ่มตัวแทนด้านสิทธิที่จะได้รับการพัฒนา 5 องค์กร ได้แก่ มูลนิธิคริสเตียน

เพื่อเด็กพิการ มูลนิธิพระมหาไถ่เพื่อการพัฒนาคนพิการ มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ มูลนิธิออทิสติกไทย และศูนย์ส่งเสริมทักษะชีวิตบุคคลออทิสติก จ.ชลบุรี 3) กลุ่มตัวแทนด้านสิทธิที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครอง 5 องค์กร ได้แก่ บ้านพักเด็กและครอบครัว จ.ชลบุรี ในสังกัดกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มูลนิธิคุ้มครองเด็ก มูลนิธิเริ่มต้นใหม่ มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก และองค์กรด้านเด็กและสตรี ใน จ.ปทุมธานี (ขอสงวนชื่อ) 4) กลุ่มตัวแทนด้านสิทธิที่จะมีส่วนร่วม 6 องค์กร ได้แก่ ชมรมเด็กและเยาวชนดีเด่น สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว มูลนิธิอินเทอร์เน็ตร่วมพัฒนาไทย สภาเด็กและเยาวชน จ.ชลบุรี สมาคมฟ้าสีรุ้งแห่งประเทศไทย จ.ชลบุรี และสมาคมสื่อสร้างสรรค์ เพื่อเด็ก เยาวชน และครอบครัว ภาคตะวันออก

2.3 สื่อมวลชน และนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนหรือนิเทศศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งมีเกณฑ์การคัดเลือก คือ เป็นชายหรือหญิงอายุ 25 ปีขึ้นไป สังกัดองค์กรสื่อมวลชนหรือสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และสื่อสารมวลชน และแสดงความยินยอมในการเข้าร่วมโครงการวิจัย โดยการวิจัยครั้งนี้มีผู้แทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ดังนี้ กลุ่มที่ 1 ผู้แทนจากองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน 4 องค์กร ได้แก่ สภาการสื่อมวลชนแห่งชาติ สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย สถาบันอิศรา และชมรมนักข่าวสายเทคโนโลยีสารสนเทศ กลุ่มที่ 2 ผู้แทนจากองค์กรสื่อมวลชน ได้แก่ สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

สถานีโทรทัศน์เวิร์คพอยท์ และหนังสือพิมพ์ประชาชาติ
จ.ตราด กลุ่มที่ 3 นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา
ด้านสื่อสารมวลชนหรือนิเทศศาสตร์ ได้แก่
มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยบูรพา
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏ
จันทระเกษม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ
เจ้าพระยา มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ และสถาบัน
การจัดการปัญญาภิวัฒน์

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 แบบบันทึกข้อมูลการศึกษา
เอกสาร ประกอบด้วยการบันทึกข้อมูล 3 ส่วน
ได้แก่ 1. สารระสำคัญหรือจุดเน้นของเอกสาร
เกี่ยวกับการนำเสนอข่าวเด็ก 2. ข้อพึงกระทำ
ในการรายงานข่าวเด็ก 3. ข้อไม่พึงกระทำในการ
รายงานข่าวเด็ก

3.2 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง
ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์สำหรับเด็กอายุ
12-18 ปี และแบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ปกครอง
หรือเจ้าหน้าที่ในสังกัดมูลนิธิ/องค์กรภาคประชา
สังคมด้านสิทธิเด็ก ทั้งนี้ ในแบบสัมภาษณ์
กึ่งโครงสร้าง แบ่งชุดคำถามออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่
1. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์ 2. มุมมองต่อการ
รายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน
3. แนวทางการพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็ก
บนสื่อสังคมออนไลน์ และ 4. ข้อเสนอแนะต่อคู่มือ
การรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์

3.3 แบบบันทึกการสังเกตการณ์
แบบมีส่วนร่วมในเวทีคืนข้อมูล ประกอบด้วย
1. การบันทึกความคิดเห็นรายบุคคลและรายกลุ่ม

ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับประเด็นที่ต้อง
ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมใน (ร่าง) คู่มือการรายงาน
ข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ 2. ความคิด
เห็นของผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับความเหมาะสม
ในการนำไปใช้งานจริง และ 3. ความคิดเห็นอื่น ๆ

3.3 เป็นขั้นตอนการวิจัย ไม่ใช่
เครื่องมือ ถ้าจะเป็น เครื่องมือ ต้องคือ คู่มือที่พัฒนา
เสร็จแล้ว ต่อด้วย ข้อ 4 การ หาคุณภาพของคู่มือ

3.4 ประเมินความเหมาะสมของคู่มือ
แบบประเมินความเหมาะสม
ประกอบด้วยเกณฑ์การประเมิน 10 ด้าน ได้แก่

1. รูปแบบของคู่มือมีความน่าสนใจ
น่าสนใจ 2. คู่มือมีการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล
อย่างเหมาะสม 3. เนื้อหาในคู่มือง่ายต่อการทำความเข้าใจ
4. ข้อมูลในคู่มือมีความถูกต้องและเหมาะสม
5. คู่มือมีความทันสมัย สอดคล้องกับสถานการณ์
การรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์
ในปัจจุบัน 6. เนื้อหาในคู่มือที่น่าสนใจ ตอบสนอง
ความต้องการของท่านในการส่งเสริมให้มีการ
รายงานข่าวเกี่ยวกับสิทธิเด็กที่สร้างสรรค์และ
ปลอดภัย 7. เนื้อหาในคู่มือมีความสอดคล้อง
กับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเด็กของไทย
8. เนื้อหาในคู่มือมีการผสมผสานแนวปฏิบัติในการ
รายงานข่าวด้านสิทธิเด็กของสื่อมวลชนทั้งไทย
และต่างประเทศมาใช้อย่างเหมาะสม 9. เนื้อหา
ในคู่มือมีการนำข้อมูลจากการมีส่วนร่วมขององค์กร
ด้านสิทธิเด็กมาใช้อย่างเหมาะสม 10. คู่มือนี้
เป็นประโยชน์ สามารถนำไปใช้ได้จริง และเหมาะ
แก่การเผยแพร่ขยายผล

ทั้งนี้แบบประเมินดังกล่าวมีระดับการให้คะแนนตั้งแต่ 0 ถึง 5 ดังนี้

- ค่าเฉลี่ย 4.50 - 5.00 หมายถึงเหมาะสมมากที่สุด

- ค่าเฉลี่ย 3.50 - 4.49 หมายถึงเหมาะสมมาก

- ค่าเฉลี่ย 2.50 - 3.49 หมายถึงเหมาะสมปานกลาง

- ค่าเฉลี่ย 1.50 - 2.49 หมายถึงเหมาะสมน้อย

- ค่าเฉลี่ย 0.50 - 1.49 หมายถึงเหมาะสมน้อยที่สุด

- ค่าเฉลี่ย 0.00 - 0.49 หมายถึงไม่มีความเหมาะสม,ไม่ทราบ

4. การตรวจสอบคุณภาพของคู่มือ

ผู้วิจัยจัดให้มีการตรวจสอบคุณภาพของคู่มือโดยใช้แบบประเมินความเหมาะสมของคู่มือ ซึ่งมีการประเมิน 2 ครั้ง ได้แก่

1) การประเมินโดยเด็ก ผู้ปกครองบุคลากรที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชน ที่เข้ามามีส่วนร่วมในเวทีคืนข้อมูล

2) การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ฝ่าย ประกอบด้วย 1. ผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำหน้าที่กำกับดูแลด้านจริยธรรมสื่อมวลชน จากองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน 2. ผู้ทรงคุณวุฒิจากองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็กและอินเทอร์เน็ต และ 3. ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นนักวิชาการผู้สอนวิชากฎหมายจริยธรรมสื่อจากสถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และสื่อสารมวลชน

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. กฎหมายไทยกับการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กในการรายงานข่าวบนสื่อสังคมออนไลน์พบว่า กฎหมายไทยให้ความสำคัญในการปกป้องสิทธิเด็ก โดยมีสาระสำคัญ คือ 1) กฎหมายกำหนดให้คำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ และ 2) กฎหมายห้ามเปิดเผยข้อมูลและภาพเกี่ยวกับตัวเด็กอันจะทำให้เกิดความเสียหายต่อเด็กทั้งทางร่างกาย จิตใจ ผลประโยชน์ของเด็กโดยมีการกำหนดโทษจำคุกและปรับตามอัตราโทษที่กฎหมายกำหนด

2. แนวทางการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กในการรายงานข่าวบนสื่อสังคมออนไลน์โดยองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน พบว่า องค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนไทยและต่างประเทศคำนึงถึงสิทธิและผลประโยชน์สูงสุดของเด็กในทุกสถานการณ์ รวมถึงระมัดระวังอันตรายที่อาจเกิดขึ้นต่อเด็ก โดยมีแนวทางปฏิบัติเบื้องต้นที่เป็นจุดร่วมในประเด็นดังกล่าวคือ “การขออนุญาตสัมภาษณ์และบันทึกภาพ” นอกจากนี้พบว่า มีแนวปฏิบัติที่คำนึงถึงการเผยแพร่ข้อมูลอัตลักษณ์ของเด็ก ภาพ เนื้อหาข่าว และข้อความถึงอื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและจำแนกแนวปฏิบัติในการรายงานข่าวสำหรับเด็กกลุ่มต่าง ๆ เพื่อใช้ในการพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ได้แก่ 1) แนวทางการรายงานข่าวเด็กทั่วไป 2) แนวทางการรายงานข่าวเด็กที่มีความเฉพาะ ประกอบด้วย เด็กที่ถูกกระทำ เด็กที่กระทำความผิด เด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบาก เด็กพิการ และ เด็กกับเอชไอวี

3. แนวทางการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็ก ในการรายงานข่าวบนสื่อสังคมออนไลน์โดยองค์กร เครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) ข้อมูล ผลกระทบเมื่อเด็กเป็นข่าวบนสื่อสังคมออนไลน์ และ 2) แนวปฏิบัติเบื้องต้นในการรายงานข่าว สิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเพิ่มเติมแนวทางการ ขออนุญาตเพื่อสัมภาษณ์และบันทึกภาพเด็ก ให้มีความชัดเจนและป้องกันผลกระทบที่อาจเกิด กับเด็กให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพิ่มเติมแนวทางการใช้ข้อมูล จากสื่อสังคมออนไลน์ของเด็ก การใช้ภาพจำลอง เหตุการณ์ในการรายงานข่าวเด็ก และ แนวทาง การรายงานข่าวที่เกี่ยวข้องกับเด็กกลุ่มต่าง ๆ บนสื่อ สังคมออนไลน์ ประกอบด้วย แนวทางการรายงาน ข่าวเด็กทั่วไป และแนวทางการรายงานข่าวเด็กที่มีความ เฉพาะ พร้อมด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จากการมีส่วนร่วมขององค์กรที่ด้านสิทธิเด็ก

4. สรุปผลการจัดเวทีคืบข้อมูลเกี่ยวกับ ชุดความรู้ด้านการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กบนสื่อ สังคมออนไลน์ให้แก่เด็ก ผู้ปกครอง บุคลากร ที่ทำงานในองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคม ด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชน เพื่อสร้าง การมีส่วนร่วมพร้อมทั้งประเมินความเหมาะสม ของคู่มือ โดยได้รับการสะท้อนมุมมองว่าการจัด เวทีนี้เป็นการถอดบทเรียนในการทำงานด้าน สิทธิเด็ก และเกิดความเข้าใจมุมมองของแต่ละ วิชาชีพที่เข้ามามีบทบาทในการปกป้องคุ้มครอง สิทธิเด็ก อาทิ สื่อมวลชน นักวิชาการ นักพิทักษ์สิทธิ และเยาวชน โดยคู่มือนี้มีทิศทางนำไปใช้ได้จริง อธิบายได้กระชับเข้าใจง่าย มีการเน้นย้ำโทษทาง

กฎหมายที่น่าจะช่วยให้เกิดความตระหนักมากขึ้น พร้อมกันนี้ได้เสนอให้การพัฒนาคู่มือเน้นประเด็น เรื่องสิทธิในการมีส่วนร่วมของเด็กเพิ่มขึ้น เพิ่มเติม ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความ ผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ และปรับการใช้ ตัวอักษรและรูปแบบให้ชัดเจนอ่านง่ายขึ้น ขณะที่ กลุ่มสื่อมวลชนให้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการค้น ย้อนหลังอาจส่งผลกระทบต่อเด็กได้ และประโยชน์ สูงสุดในอดีตอาจเป็นโทษในอนาคต เช่น กรณี เด็กหาย และสื่อต้องไม่อ้างการอนุญาตจากผู้ปกครอง ในตัวเด็กในการนำเสนอข่าวด้วย นอกจากนี้ ยังเสนอ ให้เพิ่มเติมรายละเอียดทางกฎหมายและกรณี ตัวอย่าง พร้อมทั้งเสนอให้มีการอบรมทำหลักสูตร ให้สื่อมวลชน บก.ข่าว หัวหน้าข่าว อบรมเรื่อง กฎหมายให้นักข่าว ควรมีการกำหนดบทลงโทษ ของสำนักข่าวที่มีผิดจริยธรรม มีโทษที่ชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ปรากฏ ในคู่มือ ด้านกลุ่มนักวิชาการ สะท้อนว่า ข้อมูล ในคู่มือเป็นแนวปฏิบัติที่ดี สามารถนำไปใช้ในการ เรียนการสอนได้ และควรมีตัวอย่างเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจน ทั้งนี้ ร่างคู่มือได้รับการ ประเมินความเหมาะสมจากเวทีคืบข้อมูลที่ 4.17 คะแนน อยู่ในเกณฑ์ “เหมาะสมมาก”

5. สรุปผลการพัฒนาและนำเสนอคู่มือ การรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูลจากทุกกระบวนการ มาพัฒนาเป็นร่างคู่มือฉบับสมบูรณ์ ซึ่งมีเนื้อหา สำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 บทนำ ประกอบด้วย 1) เส้นทาง การพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อ

สังคมออนไลน์ ซึ่งระบุที่มาและความสำคัญของโครงการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์” และ 2) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก

ส่วนที่ 2 การรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ประกอบด้วย 1) กฎหมาย “สิทธิเด็ก” ที่ควรรู้ นำเสนอสาระสำคัญของกฎหมายที่ควรรู้เกี่ยวกับการรายงานข่าวหรือเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับเด็ก 2) การขออนุญาตเพื่อการรายงานข่าวสิทธิเด็ก 3) การใช้ข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ของเด็ก 4) การนำเสนอภาพจำลองเหตุการณ์ 5) เมื่อเด็กเป็นข่าว ประกอบด้วยผลกระทบเมื่อเด็กกลุ่มต่าง ๆ เป็นข่าว ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้รับการสะท้อนจากการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก และ 6) แนวทางการรายงานข่าวเด็กกลุ่มต่าง ๆ ในลักษณะข้อพิพาท (DOs) และข้อไม่พึงกระทำ (DON'Ts) พร้อมตัวอย่างข่าว ได้แก่ 1) แนวทางการรายงานข่าวเด็กทั่วไป 2) แนวทางการรายงานข่าวเด็กที่มีความเฉพาะ ประกอบด้วย เด็กที่ถูกกระทำ เด็กที่กระทำความผิด เด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบาก เด็กพิการ และ เด็กกับเอชไอวี

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะที่ได้รับการสะท้อนจากการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก ประกอบด้วย 1) สิทธิที่จะถูกลืมของเด็กผู้ตกเป็นข่าว 2) การจัดอบรมกฎหมายจริยธรรม และแนวทางการรายงานข่าวสิทธิเด็ก และ 3) การบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง และการกำหนดสิทธิประโยชน์แก่สื่อมวลชนที่ปกป้องสิทธิและรักษาผลประโยชน์ของเด็ก

ทั้งนี้ ในขั้นตอนการพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ฉบับสมบูรณ์ ได้ผ่านการประเมินความเหมาะสมจากผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่าน ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน ผู้ทรงคุณวุฒิจากองค์กรที่ทำงานด้านอินเทอร์เน็ตและสิทธิเด็ก และผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการ โดยผลการประเมินมีคะแนนเฉลี่ย 4.77 อยู่ในเกณฑ์ “เหมาะสมมากที่สุด”

6. สรุปผลการเผยแพร่ขยายผล ได้มีการจัดพิมพ์ “คู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์” จำนวน 500 เล่มและจัดทำฉบับออนไลน์เผยแพร่แก่องค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก องค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน และองค์กรสื่อมวลชน และสถาบันการศึกษา ด้านนิเทศศาสตร์และสื่อสารมวลชน พร้อมทั้งเผยแพร่ทางเฟซบุ๊กผ่านเพจ “เด็กในข่าว” เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงนิเวศสื่อสังคมออนไลน์ให้ปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็ก

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. ชุดความรู้ “เด็กในข่าว”: มุมมองความหลากหลายของเด็ก และความท้าทายในการรายงานข่าวที่คำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ

จากกระบวนการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า บริบทการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ของไทยไม่ได้บกพร่อง

เรื่องกฎหมาย ข้อบังคับ หรือแนวปฏิบัติ เพราะมีการบัญญัติกฎหมายและมีแนวปฏิบัติขององค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนที่ค่อนข้างทันสมัยและคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็ก อย่างไรก็ตาม จากการศึกษາเอกสารด้านกฎหมายและแนวปฏิบัติ มักนำเสนอประเด็น “เด็ก” ในภาพรวมและไม่ได้อธิบายเหตุหรือผลกระทบในการกำหนดข้อบังคับทั้งที่ “เด็ก” มีความหลากหลาย มีมุมมองต่อสิทธิของตนแตกต่างกัน และได้รับผลกระทบที่ต่างกัน ดังนั้น การพัฒนาคู่มือนี้จึงเป็นการพัฒนาตัวสารที่บ่มเพาะพื้นฐานประสบการณ์ร่วม (Field of Experience) ผ่านการนำเสนอผลกระทบที่มีต่อเด็กเมื่อต้องเป็นข่าวทางสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งสะท้อนข้อเท็จจริงจากเด็ก ผู้ปกครอง และองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก อันเป็นการออกแบบสารที่มีเป้าหมายจูงใจโดยใช้อารมณ์ (Emotional Appeals)

นอกจากนี้ ชุดความรู้ที่ได้รวบรวมในครั้งนี้อาจได้เปลี่ยนแปลงมุมมองต่อโครงสร้าง “สาร” (Message) ในข่าว จากเดิมที่การผลิตข่าวมักมีผู้รับสารและสื่อมวลชนเป็นตัวตั้ง แต่เนื้อหาในคู่มือได้เอื้อต่อแนวทางผลิตข่าวที่เข้าสู่ฐานคิดด้านสิทธิเด็กเป็นตัวนำ ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอหลายประการ อาทิ การพิจารณาคุณค่าข่าวที่ให้น้ำหนักกับความสนใจ ความคาดหวัง และความเกี่ยวข้องกับคนในสังคมว่ามีความใกล้ชิดกับความสนใจของผู้รับสาร (Boonsiriphan, 2013) ที่เปลี่ยนมาให้น้ำหนักต่อการรายงานข่าวที่ปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กและการรักษาผลประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญตามหลักอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก แม้ข่าวนั้นจะเป็นอุทาหรณ์ให้แก่สังคม

ก็ต้องคำนึงถึงการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กในข่าวก่อน ไม่ว่าเด็กในข่าวจะเป็นผู้ถูกระทำหรือผู้กระทำความผิดก็ตาม เช่นเดียวกับหลักการระบุรายละเอียดของแหล่งข่าวที่มักต้องระบุชื่อ – นามสกุล ตำแหน่ง อายุ สถานที่ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีตัวตนอยู่จริง หรือนำเสนอภาพเพื่อดึงดูดความสนใจและเป็นหลักฐานที่ทำให้น่าเชื่อถือ (Namcharean, 2006) แต่เมื่อเป็นข่าวเด็ก หลักการทั้งหมดนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนโดยชุดความรู้ในการวิจัยครั้งนี้ซึ่งระบุชัดเจนว่า การรายงานข่าวสิทธิเด็ก ต้องไม่เผยแพร่ข้อมูลอัตลักษณ์ที่ทำให้เด็กเสียหายหรือแสวงหาผลประโยชน์จากเด็ก สะท้อนให้เห็นว่า หากรายงานข่าวเกี่ยวกับเด็กตามหลักอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กเป็นสำคัญแล้ว บทบาทและเรื่องราวของ “เด็ก” ในข่าวจะได้เป็นเพียงองค์ประกอบที่ตอบสนองความสนใจ ความคาดหวังของผู้รับสารหรือเป็นเครื่องมือในการขายข่าวอีกต่อไป แต่ในทางกลับกัน “ข่าว” ต้องตอบสนองต่อสิทธิและผลประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ

2. การพัฒนาคู่มือฯ กับการเป็นพื้นที่สาธารณะในการมีส่วนร่วมของเด็ก ผู้ปกครอง องค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมด้านสิทธิเด็ก นักวิชาการ และสื่อมวลชน

การพัฒนาคู่มือนี้ดำเนินการภายใต้แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมโดยทำหน้าที่เป็น “พื้นที่สาธารณะ” ตามแนวคิดของ Jürgen Habermas (Kaewthep & Hinviman, 2008) โดยมีคุณสมบัติสำคัญ คือ 1) การเป็นพื้นที่ที่มีการรวมตัวกันของปัจเจกชนเพื่อพูดคุยถึงประเด็นของส่วนรวม ผลประโยชน์ของสาธารณะ ซึ่งก็คือการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็ก 2) การเป็นพื้นที่อิสระจากอำนาจ

ต่าง ๆ ในสังคม แม้แต่อำนาจของสื่อมวลชน ซึ่งเป็น “ผู้เล่าเรื่องราวใหญ่” (Kaewthep, 2009) และมีบทบาทสูงในการกำหนดแนวปฏิบัติในการรายงานข่าวเด็กตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา 3) มีการไหลเวียนของการใช้เหตุผลอย่างเป็นอิสระ 4) สถาบันสื่อมวลชนเป็นปัจจัยสำคัญ และ 5) ผลจากการพูดคุยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การพัฒนาเครื่องมือจึงเป็นพื้นที่ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ได้แก่ เด็ก ผู้ปกครอง ผู้ที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก สื่อมวลชน นักวิชาการ ได้ร่วมถอดบทเรียนการทำงานด้านสิทธิเด็กเกี่ยวกับการรายงานข่าวทางสื่อสังคมออนไลน์ของตนและแลกเปลี่ยนมุมมอง อันเป็นการสร้างความเข้าใจในจุดยืนด้านการปกป้องสิทธิเด็กซึ่งกันและกัน และสะท้อนออกมาในรูปของการเติมเต็มชุดความรู้ในคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ที่นำไปใช้ได้จริง ง่ายต่อการเผยแพร่เพื่อนำไปสู่การใช้งานในลักษณะที่เรียกว่า “การส่งต่อความรู้พร้อมใช้” (Knowledge delivery) (Kaewthep & Louiyapong, 2017)

3. ความท้าทายในการปรับปรุงนิเวศสื่อสังคมออนไลน์ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็ก

แม้ว่าประเทศไทยได้ให้สัตยาบันในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กเมื่อปี 2535 และมีการตรากฎหมายสำคัญหลายฉบับแต่จากการทบทวนเอกสารพบว่า แม้จะมีการนำเสนอข่าวที่ละเมิดสิทธิเด็กปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องทั้งสื่อกระแสหลักและสื่อออนไลน์ แต่นับถึงปี 2564 ยังไม่ปรากฏว่ามีการดำเนินคดีกับผู้เผยแพร่ข่าวเด็กที่เข้าข่ายละเมิด

กฎหมายแต่อย่างใด สะท้อนให้เห็นว่า การปกป้องสิทธิเด็กในการรายงานข่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ยังมีข้อจำกัดแม้จะมีกฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจน และองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชนต่างก็มีแนวปฏิบัติที่ให้ความสำคัญเรื่องสิทธิเด็กก็ตาม

ดังนั้น ความท้าทายในการปรับปรุงนิเวศสื่อสังคมออนไลน์ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็ก จึงมีได้ต้องการเพียงแนวปฏิบัติที่เป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น แต่ต้องสร้างความตระหนักและสร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับตั้งแต่เด็ก ผู้ปกครอง ผู้ที่ทำงานด้านสิทธิเด็ก สื่อมวลชน นักวิชาการ จนถึงระดับนโยบาย อันได้แก่หน่วยงานกำกับดูแลสื่อมวลชน และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็กตามกฎหมาย ซึ่งอาศัยการขับเคลื่อนกลไกกำกับดูแลทั้ง 4 ระบบโดยพร้อมเพรียงกัน คือ 1) การกำกับดูแลและควบคุมโดยกฎหมาย 2) การกำกับดูแลกันเองโดยองค์กรวิชาชีพ 3) การกำกับดูแลร่วมโดยรัฐกับองค์กรวิชาชีพ และ 4) การกำกับดูแลโดยสังคม ซึ่งการใช้เครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือสำคัญของภาคประชาสังคมที่สร้างให้เกิดการตื่นตัวได้ (King Prajadhipok's Institute, 2015)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) สิทธิที่จะถูกลืมของเด็กผู้ตกเป็นข่าว (right to be forgotten โดยเสนอให้กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ควรขับเคลื่อน

กระบวนการที่เด็กและผู้ปกครองสามารถเข้าถึง และใช้สิทธิที่จะถูกลืมได้อย่างเป็นรูปธรรม

2) องค์การวิชาชีพและหน่วยงานกำกับดูแลควรส่งเสริมให้จัดอบรมกฎหมาย จริยธรรม และแนวทางการรายงานข่าวสิทธิเด็ก เพื่อให้มีการปกป้องคุ้มครองเด็กตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กอย่างแท้จริง

3) การบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง และการกำหนดสิทธิประโยชน์แก่องค์กรสื่อมวลชนที่ปกป้องสิทธิและรักษาผลประโยชน์ของเด็ก

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1) เพื่อเป็นการติดตามการเผยแพร่ และขยายผลการใช้คู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์ ควรมีการวิจัยเชิงทดลองในกลุ่มสื่อมวลชน ผู้มีอิทธิพลบนสื่อสังคมออนไลน์ (Influencer) และประชาชนทั่วไปเพื่อเป็นการ

ทดสอบและพัฒนาคู่มือฉบับนี้ให้สมบูรณ์และทันสมัยยิ่งขึ้น

2) เสนอให้มีการศึกษาวิจัยถึงปัญหาและอุปสรรคในการบังคับใช้กฎหมาย และการส่งเสริมให้ใช้แนวปฏิบัติของสื่อมวลชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาการละเมิดสิทธิเด็กในมิติต่าง ๆ ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

โครงการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคู่มือการรายงานข่าวสิทธิเด็กบนสื่อสังคมออนไลน์” ได้รับทุนสนับสนุนโดยกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ปีงบประมาณ 2561 เสร็จสิ้นในปี 2563 ผู้วิจัยหวังอย่างยิ่งว่า โครงการนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้นิเวศสื่อสังคมออนไลน์ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็ก

REFERENCES

- Boonsiriphan, M. (2013). **Introduction to Journalism: Philosophy and Concepts** Bangkok, Thailand: Thammasat University Publishing.
- Chaithup, W. (2001). **Participatory Learning Process**. Chiangmai, Thailand: Chiang Mai B.S. Printing Partnership.
- Chatakan, W. (2015). Action Research. **Surat Thani Rajabhat Journal**, 2(1), 29-39.
- Chuastapanasiri, T. (2012). **Summary Analysis of news reports on children in Thai newspapers**. Retrieved from www.unicef.org/thailand/tha/Summary_Analysis_of_news_reports_on_children_in_Thai_newspapers_by_Time_Chustapanasiri.pdf [2019, 1 Feb.]
- Department of International Organization, Ministry of Foreign Affairs. (2018). **CRC**. Retrieved from <http://humanrights.mfa.go.th/upload/pdf/crc.pdf> [2019, 1 Feb.]
- Kaewthep, K. (2000). **Community Media: Knowledge Processing**. Bangkok, Thailand: Thailand Research Fund.

- Kaewthep, K. (2009). **Media Analysis: Concepts and Techniques**. Bangkok, Thailand: Printmaking Limited Partnership.
- Kaewthep, K. and Chaikhunphol, N. (2012). **New media study guide**. Bangkok, Thailand: Printmaking Limited Partnership.
- Kaewthep, K. and Hinviman, S. (2008). **The Stream of Thinkers Political Economy and Communication Education**. Bangkok, Thailand: Graphic Arts Limited Partnership.
- Kaewthep, K. and Louiyapong, K. (2017). **Utilizing Research with Communication Tools: Concepts and Synthesis**. Bangkok, Thailand: Thailand Research Fund.
- King Prajadhipok's Institute. (2015). **Balance of Power in Thai Politics**. Bangkok, Thailand : King Prajadhipok's Institute.
- Namcharean, N. (2006). **General Knowledge about News Reporting**. Bangkok, Thailand: Publisher of Chulalongkorn University.
- Nuansing, L. (2015). **Development of the Human Capital Mapping Operations Manual for the Health of Participatory Community Networks A case study of the Truth Network to reduce expenses by 1 baht per day to provide welfare for the people's sector Songkhla Province**. (Theses). Songkhla, Thailand: Prince of Songkla University.
- Phujinda, W. (2017). **Developing a Model of Environmental Management by the Elderly in Rural Areas of Thailand**. Nonthaburi, Thailand: Health Systems Research Institute.
- Pulintawaragoon, P. (2018). **Roles of Online News Agencies and Facebook Users' Reactions to the Presentation of News Related to Children's Rights through Facebook Medium by Online News Agencies**. Chonburi, Thailand. 12th National Conference on Humanities and Social Sciences. Burapha University.
- Sathapitanon, P. (2006). **Participatory communication and community development: from concept to research practice in Thai society**. Bangkok, Thailand: Thailand Research Fund.
- Taiphapoon, T. (2012). **How Thai Media Presents News about Children**. Retrieved from www.unicef.org/thailand/Summary_How_Thai_Media_Presents_News_about_Children_by_Tatri_Taiphapoon.pdf [2019, 1 Feb.]

- The National Press Council of Thailand. (2021). **Regulations on the Ethics of the Media Profession 2021**. Retrieved from www.presscouncil.or.th/rule/6126 [2021, 1 Nov.]
- The National Press Council, Thai Broadcast Journalists Association, Society for Online News Providers Association. (2019). **Guidelines on the use of social media for mass media 2019**. Retrieved from www.presscouncil.or.th/regulation/64 [2021, 1 Nov.]
- UNICEF. (2020). **What is CRC**. Retrieved from www.unicef.org/thailand/th/what-is-crc [2020, 15 Jan.]
-